

SIYASÎ İSTİKRAR TEMELLİ KOALİSYON ELEŞTİRİLERİ: ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN AMPİRİK BİR ANALİZ

CRITICISMS OF COALITIONS BASED ON POLITICAL STABILITY CONSIDERATIONS: AN EMPIRICAL ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF CONSTITUTIONAL LAW

A. Ersoy KONTACI*

Özet: Koalisyonlar, çağdaş demokrasilerde yaygın olarak görülen bir siyasî birliktelik ve yönetim biçimidir. Bununla birlikte, Ülkemiz’de koalisyon olgusuna daha mesafeli yaklaşan; özellikle parlamenter sistemlerde koalisyon hükümetlerini siyasî belirsizlik, istikrarsızlık ve darboğazlarla özdeş tutan bir anlayışın giderek yaygınlık kazandığı görülmektedir. Bu çalışmada, anayasa hukukunun bazı ampirik verilerinden yararlanarak, çağdaş demokrasilerde koalisyon olgusu ile siyasî belirsizlik, istikrarsızlık ve darboğazlar arasında var olduğu kabul edilen bu ilişki sorgulanmakta ve anayasa hukukunda koalisyon olgusu ile koalisyon hükümetlerinin değerlendirilmesi açısından daha dengeli bir bakış açısına ihtiyaç duyulduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koalisyon, Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Aktörleri, Siyasî Parti Sistemi, Siyasî İstikrar/İstikrarsızlık

Abstract: Coalitions are very common forms of political organizations in contemporary democracies. However, in recent years, several criticisms in Turkey have been levelled at coalition governments seen in parliamentary systems based on the assumption that coalitions are prone to political uncertainty, instability and crisis. In this article, such assumption is questioned by making use of several empirical observations of constitutional law. It is argued at the conclusion that a more balanced approach to coalitions and coalition governments in the field of constitutional law should be adopted.

Keywords: Coalition, Coalition Governments, Coalition Actors, Political Party Systems, Political Stability/Instability

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

I. Giriş

Çağdaş demokrasilerde “koalisyon” kavramı; iki veya daha fazla siyasî grup veya aktörün ortak amaç(lar) üzerinde uzlaşmaları, bu amaç(lar)a ulaşmak için güç birliğine gitmeleri ve anılan bu ortak amaç(lar)a ulaşma sürecinde aktif bir iletişim ve işbirliği içine girmelerini ifade etmektedir.¹ Bu niteliğiyle koalisyonlar; seçim ittifakları, siyasî bloklar, ortak adaylar etrafında birleşme gibi pek çok farklı biçim ve içerikte karşımıza çıkabilmektedir. Bununla birlikte, anayasa hukukunda koalisyon denildiğinde ilk akla gelen şey; parlamentoda yer alan siyasî partiler arasında gerçekleşen ve çoğu zaman bir hükümet kurma amacına yönelik siyasî işbirlikleridir. Gerçekten de koalisyonlar, yürütme organının siyasî açıdan esas yetkili kanadı olan hükümetin yasamanın içinden çıktığı ve yasama organına karşı siyasî açıdan sorumlu olduğu² çağdaş parlamenter sistemlerde ve türrevlerinde sıklıkla karşılaşılan bir olgudur.

Bununla birlikte, Ülkemiz’de koalisyon olgusuna daha mesafeli yaklaşan; parlamenter sistemlerde koalisyon hükümetlerini siyasî belirsizlik, istikrarsızlık ve darboğazlarla özdeş tutan bir anlayışın giderek yaygınlık kazandığı görülmektedir. İşte bu çalışmada yapılması arzulanan şey; özet niteliğindeki bazı verilerden yararlanarak, çağdaş demokrasilerde ve özellikle de parlamenter hükümet sistemlerinde koalisyon olgusu ile siyasî belirsizlik, istikrarsızlık ve darboğazlar arasında kurulan bu doğrudan ilişkinin sorgulanması ve anayasa hukuku alanında koalisyon olgusu ile koalisyon hükümetlerine daha dengeli bir bakış açısı önerilmesi olacaktır.

II. Çağdaş Demokrasiler, Çok Partilik ve Koalisyonlar

Temsilî demokrasilerin ortaya çıkışı, görece yeni bir olgudur. Gerçekten, temsilî demokrasilerin ve bunların yaşam alanı olan parlamentoların bugün bildiğimiz anlamıyla kurumsallaşmasının tarihi;

¹ William M. Downs, “Coalition”, International Encyclopedia of The Social Sciences, Vol. I, Der. William A. Darity Jr., MacMillan Social Science Library, USA 2008, s. 586.

² Parlamenter sistemin bu tanımı için bkz. Leon D. Epstein, “Parliamentary Government”, International Encyclopedia of the Social Sciences, V. 11, Der. David L. Sills, Macmillan and Free Press, New York 1968, s. 419.

Ortaçağ şehir meclislerinden 18. yüzyılın büyük devrimlerine, oradan da 20. yüzyılın ilk yarısında oy hakkının genişlemesi dalgalarına kadar uzanan bir sürece işaret etmektedir.³ Buna karşın, demokrasinin bildiğimiz anlamıyla konsolide olmasının tarihi ise çok daha yakın zamanlara; İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesine rastlamaktadır. Bununla bağlantılı olarak, günümüzün siyaset piyasasında tedavül değeri en yüksek kavram haline gelmiş olan demokrasinin tam olarak neleri ifade ettiği konusunda halen net bir tanıma ulaşılabilmemiş değildir.⁴ Bilakis, demokrasi kelimesinin bu kadar sık telaffuz edildiği bir ortamda, bugüne kadar üzerinde uzlaşma sağlanabilen yegâne husus; demokrasinin ne olduğu değil, aksine, demokrasinin ne olduğunun ve nasıl tanımlanması gerektiğinin hâlâ tartışma konusu olduğudur.⁵

Kavramsal düzeydeki bu boşluğun başlıca iki nedenden kaynaklandığı savunulabilir. Bu nedenlerden birincisi; demokrasi kavramı söz konusu olduğunda, "düşünceler"le bunları "düşünenler" arasındaki bağın kopmakta oluşudur. Başka bir anlatımla demokrasi, siyasi düşünce dünyasını dolduran diğer pek çok kavramın aksine, bir veya birkaç temel yazarın düşüncelerine atfedilemeyecek kadar geniş bir kuramı ifade etmektedir. Gerçekten de demokrasi teorisi, temelleri Platon ve Aristo'ya kadar giden bir söylemler dizisine dayanmaktadır.⁶ Bunun sonucu olarak da, demokrasi kavramını netleştirmek istediğimizde başvurabileceğimiz tek bir temel kaynak; bu kavramın gerçekten de ne olduğu konusunda son sözü söyleyecek tek bir "yetkili ağız" bulunmamaktadır. Değinen bu kavramsal boşluğun bir diğer nedeni de, kavramın etimolojik çözümlemesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekten, kavram, kelime anlamı olarak "halkın iktidarı"nı ifade etmekle birlikte, bu tanımın da bize büyük bir faydası olmamaktadır.

³ Demokrasinin bu tarihsel evrimi ve çağlar içinde kazandığı farklı anlamlar için bkz. Oktay Uygun, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2003.

⁴ Philippe C. Schmitter ve Terry Lyn Karl, "Demokrasi Nedir, Ne Değildir?", Çev. Levent Gönenç, Sosyal ve Siyasi Teori, Seçme Yazılar, Der. Atilla Yayla, Siyasi Kitabevi, Ankara 1999, s. 3 (Makalenin orijinali için bkz. "What Democracy Is... and Is Not", Journal of Democracy, Vol. 2, No. 3 (1991), s. 12-22); Andrew Heywood, Key Concepts of Politics, St. Martin's Press, Great Britain 2000, s. 126.

⁵ Schmitter ve Karl, 1999, s. 3; Giovanni Sartori, Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınevi, Ankara 1993, s. 3-9 ve 277-300.

⁶ Sartori, 1993, s. 3.

Zira bilindiği üzere demokrasi, tarih boyunca birbirinden çok farklı yönetim örüntülerini tanımlamak için kullanılan bir kavram olmuş ve “halkın iktidarı”nın içeriği, her dönemde farklı şekillerde doldurulmuştur.⁷

Bununla birlikte, buraya kadar özetlenen bu zorluklardan hareketle, günümüz dünyasında demokrasinin ne anlama geldiğine ilişkin “asgarî” bir belirlemenin dahi yapılamayacağını iddia etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira demokrasinin özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki evrimi, kavramın çağdaş içeriğine ilişkin olarak herkesin üzerinde uzlaşabileceği bazı temel tespitlerin yapılmasını mümkün hale getirmiştir. Buna göre, demokrasinin bu asgarî unsurlarını içeren bir tanımının; “...iktidara gelmeyi amaçlayan ve ideolojik olarak farklılıklar gösteren çeşitli gruplar arasındaki adil ve özgür yarışma süreci” şeklinde yapılması mümkündür.⁸

Bu tanım ışığında çeşitli ülkelerin yönetim biçimlerine bakıldığında, liberal demokrasilerin, pek çok farklı kurumsal yapı içinde teşkilatlandıklarını görmek mümkündür. Ancak, yine de bunların en yaygın olanı, kuşkusuz ki parlamenter hükümet sistemidir. Gerçekten de, 19 yüzyıl İngiltere’sinde ana hatlarıyla iyice belirginleşmeye başlayan bu sistem, çağdaş demokrasilerin olağan evrimi sonucunda ulaşılan noktayı temsil etmektedir. Ne var ki, tarihsel olarak iki partili bir yapılanma şeklinde ortaya çıkan parlamentarizm, parlamenter hükümet sisteminin yaygınlaşması ve seçim sistemlerinde nispi temsil yönünde yapılan reformlarla birlikte çok daha karmaşık bir hâl almış ve 20 yüzyılda siyaset, kural olarak çok partili bir yapıya bürünmüştür.⁹

⁷ Özellikle, 20. yüzyılın yarısını kaplayan soğuk savaş dönemi boyunca, bu kavramın, birbirinden ne kadar farklı ve hattâ zıt uygulamalarla özdeşleştirildiği hakkında bir inceleme için bkz. Atilla Yayla, “Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammülü Güç Ayrılık”, Sosyal ve Siyasî Teori, Seçme Yazılar, Der. Atilla Yayla, Siyasî Kitabevi, Ankara 1999, s. 59-66. Aynı şekilde Heywood da, demokrasi kavramını “tartışmalı kavramlar” (contested concepts) arasında değerlendirmektedir. Bkz. Andrew Heywood, Political Ideologies; An Introduction, Macmillan Press Ltd., London 1998, s. 42.

⁸ Joseph A. Schumpeter, Capitalism, Socialism and Democracy, Harper and Row, New York 1976, s. 26.

⁹ Wolfgang S. Müller ve Kaare Strøm, “Coalition Governance in Western Europe: An Introduction”, Coalition Governments in Western Europe, Der. Wolfgang S. Müller ve Kaare Strøm, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 1.

İşte, bir yandan çağdaş toplumların heterojen yapısı ve iç bölünmeleri, diğer yandan da nispi temsil sistemlerinin bu heterojenliği kamusal iktidarın oluşumuna yansıtan özelliği sebebiyle; günümüzün pek çok demokrasisinde partiler, yasama meclislerinde tek başlarına hükümet olabilmek için gereken çoğunluğa ulaşamamakta ve yürütme iktidarının oluşturulabilmesi için koalisyonlara ihtiyaç duyulmaktadır. Başka bir anlatımla, seçimler sonucunda hiçbir partinin tek başına parlamentodaki sandalyelerin çoğunluğunu elde edememesi ve bunun sonucu olarak da, birden fazla partinin parlamentoda çoğunluk oluşturacak şekilde bir araya gelmesi şeklinde tanımlanabilecek olan koalisyonlar¹⁰, çağdaş demokrasilerin vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede, koalisyonların çağdaş demokrasilerdeki yeri ve yaygınlığı hakkında sağlıklı bir fikir sahibi olabilmek için, aşağıdaki tabloda gösterilen verilerden yararlanmak mümkündür:

Tablo 1: Avrupa'da koalisyon ve tek parti hükümetleri 1945 - 1999¹¹

Hollanda	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Lüksemburg	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Almanya	XX ---	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Belçika	XXXX	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Finlandiya	XXXX	X ----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Fransa	XXXX	XXX --	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
İtalya	XXXX	XXXX	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Avusturya	XXXX	XXXX	XXXX	XX ---	-----	-----	-----	-----	-----	-----
Danimarka	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	X ----	-----	-----	-----	-----	-----
İrlanda	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XX ---	-----	-----	-----	-----
Portekiz	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	X ----	-----	-----
İsveç	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XX ---	-----	-----
Norveç	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXX --	-----	-----
Yunanistan	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXX --

¹⁰ Fuad Aleskerov, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu, Seçimden Koalisyonla Siyasi Karar Alma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 144. Koalisyon hükümetleri hakkında bir başka tanım ise, Browne tarafından önerilmektedir: Buna göre, koalisyon hükümetlerinin; "devletin paylaşılan hükümet aygıtı üzerindeki kontrolü ele geçirerek, koalisyon protokolünde yer alan hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla güçlerini birleştiren bir grup siyasi parti" olarak tanımlanması mümkündür. Bkz. E. C. Browne, Coalition Theories: A Logical and Empirical Critique, Sage Publications, California 1973, s. 14.

¹¹ Kaynak: Müller ve Strøm, 2003, s. 2.

İspanya	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX
Büyük Bri-tanya	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX	XXXX
YIL : β 10 20 30 40 50 60 70 80 90 à										

(X) : Tek Parti Hükümetleri (--) : Koalisyon Hükümetleri

Tablo, 1945 yılından 1999 yılına kadar geçen zaman zarfında, çeşitli Avrupa ülkelerinde kurulan koalisyon hükümetlerini göstermektedir. Tablonun oluşturulmasında, kurulan *hükümetlerin sayısı* değil; *hükümetlerin görevde kalma süreleri* esas alınmıştır. Buna göre, tabloda koalisyon hükümetlerini temsil eden “---” işaretli bölümler ile tek parti hükümetlerini temsil eden “XXX” işaretli bölümler karşılaştırıldığında; koalisyonların, çağdaş demokrasilerin işleyişinde zaman zaman ortaya çıkan anormallikler değil, ama demokratik yönetim denildiğinde karşımıza çıkan manzaranın en az % 50’sini kapsayan bir yönetim tarzı olduğu anlaşılmaktadır.

Dahası, koalisyon olgusunun temel niteliklerinin pazarlık ve uzlaşma kavramları olduğu düşünüldüğünde, “koalisyon siyasetinin”, Batı siyasî kültürü içinde, “koalisyon hükümetlerinin” sayısının ifade ettiğinden çok daha fazla yer tuttuğunu söylemek, bir abartma olmayacaktır.¹² Gerçekten, *yürütme koalisyonları* geleneğine tamamen yabancı olan Amerikan iki parti sisteminde bile, siyasetin günlük işleyişinde, zaman zaman parti sisteminden önemli ölçüde sapmalar gösteren fiili ve geçici *yasama koalisyonları* olduğu görülmekte ve “belli prensipler üzerinde varılan uzlaşmalar” veya “yol arkadaşlıkları”, Amerikan demokrasisinin işleyişinde dahi görmezden gelinemeyecek bir yer kaplamaktadır.

III. Koalisyon Aktörleri, Koalisyondan Beklentiler ve Siyasî İstikrar Sorunu

Yukarıda da görüldüğü üzere, çok partili siyasî yaşamda önemli bir yer kaplayan koalisyonların, anayasa hukuku ve siyaset bilimi literatüründe çok farklı açılardan değerlendirildikleri görülmektedir. Bu

¹² Michael Laver ve Norman Schofield, *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*, Oxford University Press, Oxford 1990, s. 1.

kapsamda örneğin; siyasî parti sistemlerinin ve seçim sistemlerinin koalisyon hükümetlerinin oluşumuna etkisi, koalisyonların kurulma aşamasındaki pazarlık süreçleri, koalisyon hükümetlerinin iç ve dış politika ile ekonomi alanındaki performansları, koalisyon hükümetlerinin oluşumu, çalışmaları ve sona ermelerine etki eden anayasal/yasal çerçevenin tahlili veya tüm bunlardan bağımsız olarak, koalisyon hükümetleri ile demokrasi teorisi üzerine yapılan kuramsal çalışmalar, koalisyon olgusuna ne kadar farklı açılardan bakılabileceğinin çarpıcı örneklerini oluşturmaktadır.

Konunun *ele alınan yönleri* hakkında görülen bu çeşitlilik; konunun *ele alınmış biçimleri* açısından da gözlemlenmektedir. Gerçekten, yukarıda değinilen kuramsal ve teorik çalışmalara ek olarak, özellikle koalisyon hükümetlerinin oluşumu ile başta bakanlıklar olmak üzere, çeşitli kamusal makamların paylaşımı konularında sayısız çalışmalar bulunmakta ve bunlar; “rasyonel tercih teorisi” varsayımlarından, bu varsayımın daha somutlaşmış hali olan “oyun teorisi” yaklaşımlarına kadar büyük farklılıklar göstermektedirler. Benzer şekilde, “alan araştırması” yöntemine dayanan ve çok geniş kapsamlı rakamsal verileri kullanarak sistem içinde belli bazı temel eğilimleri saptamaya çalışan araştırmaların sayısı da küçümsenemeyecek orandadır.

Bu çerçevede, elimizdeki çalışmada yapılması arzulanan şey ise; koalisyonlar ile “siyasî belirsizlik, istikrarsızlık ve darboğazlar” arasında var olduğu ileri sürülen ilişkinin anayasal gözle incelenmesidir. Başka bir ifadeyle, bu çalışmada “koalisyon hükümetlerinin” *bağımsız değişken*; “siyasî istikrarsızlık” ihtimalinin ise *bağımlı değişken* olarak kullanıldığı bir inceleme şeması önerilmektedir. Bu manada, elimizdeki çalışma açısından önem taşıyan asıl mesele; “koalisyon hükümetlerinin istikrarı” sorunudur. Ancak bu konuda sağlıklı bir inceleme yapabilmek için, öncelikle koalisyonların *kimler arasında* ve *hangi amaçlarla* kurulduğunun incelenmesi gerekmektedir. Zira bu iki hususun incelenmesi, siyasî istikrar odaklı koalisyon incelemeleri açısından da bir hazırlık çalışması niteliği taşımaktadır. Nitekim dünyada da genel olarak koalisyonların “oluşumu” ve koalisyonların “istikrarı” konularının, devamlılık arz eden tek bir süreç olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir.¹³

¹³ Geoffrey, Pridham, “An Inductive Theoretical Framework for Coalitional Beha-

1) Koalisyonların Oluşumu: Aktörler ve Beklentiler

a. Koalisyon Aktörleri

Koalisyon olgusu ve koalisyonların oluşumu konusunda temel taşıyıcı aktör, siyasî partilerdir. Bilindiği üzere siyasî partiler; "...in-sanları uyaran ve (belli amaçlar doğrultusunda) harekete geçiren, çıkarların temsili fonksiyonunu üstlenen, çatışan çeşitli görüşler arasında uzlaşma olanakları yaratan ve siyasî liderlik oluşumu için gerekli şartları hazırlayan kurumlardır."¹⁴ Ülkemiz'de de anayasa hukuku literatüründe genel kabul gören¹⁵ ve siyasî partileri işlevleri üzerinden açıklayan bu tanımın muhtemel bir tehlikesi; siyasî partilerin homojen yapılar olarak görülmesine yol açma ihtimalidir. Hâlbuki siyasî partiler, aslında ilk başta göründüklerinden çok daha karmaşık örgütlenmelerdir. Bu anlamda, bir siyasî partiyi meydana getiren unsurlar arasında; parti liderleri, kabinedeki bakanlar, parti lideri veya bakan olma arzusu taşıyanlar, farklı düzeyde itibara sahip milletvekilleri, ünlü ve tanınmış eski kuşak politikacılar, başarısız olmuş eski milletvekili adayları, yerel yöneticiler, partinin profesyonel kadroları ve gönüllü parti aktivistleri yer almaktadır. Ayrıca, bütün bunlara ek olarak, bir siyasî partiyi değerlendirirken, o partiyi oylarıyla destekleyen vatandaşları da hesaba katmak lazımdır.

Bu durumda ise, karşımıza çıkan kritik soru; koalisyonların oluşum ve işleyişinde, siyasî partileri oluşturan yukarıdaki aktörlerden hangisinin veya hangilerinin esas alınacağıdır. Kısacası, burada önemli olan soru; siyasî partilerin *tekil aktörler* olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusudur. Değindiğimiz bu geniş sosyal taban göz

viour: Political Partied in Multi-Dimentional Perspective in Western Europe", *Coalitional Behaviour in Theory and Practice*, Der. Geofrey Pridham, Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 3.

¹⁴ R. C. Maeridis, "Introduction", *Political Parties: Contemporary Trends and Ideas*, Harper and Row, New York 1968, s. 9.

¹⁵ Örneğin bu konuda bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1952, s. 28-29; Ergun Özbudun, *Siyasî Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 440, Sevinç Matbaası, Ankara 1979, s. 91-111; Erdoğan Teziç, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 20; Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, BETA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2009, s. 322; Yavuz Sabuncu, *Anayasaya Giriş*, İmaj Yayınevi, Ankara 2005, s. 122; İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Genel Esaslar, Legal Yayıncılık İstanbul 2014, s. 193.

önüne alındığında ise, bu soruya basitçe “hayır” cevabı vermek mümkün görünmektedir. Ama aslında bu cevap, zor sorulara verilen diğer pek çok basit cevapta olduğu gibi, bizi aradığımız sonuçlara götürme şansı olmayan bir cevaptır. Zira belirtmek gerekir ki; koalisyonlar söz konusu olduğunda siyasî partiler, bünyelerinde taşıdıkları farklılıkları büyük ölçüde ikinci plâna atmakta ve dolayısıyla *tekil aktörler* olarak hareket etmektedirler. Dahası, Avrupa geleneğinde, çok parçalı siyasî parti sistemlerinde bile parti disiplininin % 80-90 arasında değişen bir oranda etkin olduğu hatırlandığında, bu tespit daha da geçerli hale gelmektedir.¹⁶

Bu tespitin bizim için asıl önemli olan boyutu ise, ortaya koyduğumuz cümleyi tersten okuduğumuzda ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, “siyasî partiler, koalisyon süreçlerinde disiplinli parti özelliği göstermektedirler” cümlesinin, aynı zamanda, “koalisyonlar, siyasî partilerin iç disiplinini ve politik tutarlılığını artıran siyasî süreçlerdir” şeklinde okunması da mümkündür.¹⁷ Kısacası koalisyon olgusu, başlangıçta tahmin edilenin tam aksine, çağdaş demokrasilerin etkin yönetim ihtiyaçlarının karşılanması için gereken disiplinli ve tutarlı parti yapısına katkı yapan başlıca olgulardan biridir. Dahası, son dönemde yapılan çalışmaların da gösterdiği üzere, bildiğimiz anlamda disiplinli bir yapıya ve hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip olmayan partiler dahi, koalisyonları başarıyla sürdürebilmekte ve iç çatışmalarını, koalisyonlar esnasında büyük ölçüde çözümleyebilmektedirler.¹⁸

Kuşkusuz, koalisyonların kurulmasını etkileyen başlıca faktörlerden biri de, ülkedeki parti sisteminin yapısı ve niteliğidir. Parti sistemleri konusu, bugüne kadar pek çok yazar tarafından pek çok farklı şekilde ele alınmış ve incelenmiş bir konudur. Ancak, koalisyon hükümetlerinin incelenmesi açısından en aydınlatıcı tasniflerden biri, La-

¹⁶ Klaus Von Beyme, *Political Parties in Western Democracies*, Gover, Aldershot 1984, s. 224.

¹⁷ Bu kuralın düşünülebilecek tek istisnası ise, koalisyon pazarlıklarının, zaman zaman, bu pazarlığa taraf olan partilerin üzerinde “zorlayıcı” veya “dağıtıcı” etkiler yaratması durumudur. Ancak, meseleye dikkatle bakılırsa, burada görülen bu “dağıtıcı” etkinin de, aslında yukarıda “politik tutarlılık” olarak isimlendirdiğimiz sürecin sağlamasından ibaret olduğu görülebilmektedir.

¹⁸ Moshe Maor, *Parties, Conflicts and Coalitions in Western Europe*, Organisational Determinants of Coalition Bargaining, Routledge, Chippenham Wiltshire 1998, s. xi.

ver ve Schofield tarafından önerilen tasniftir. Yazarlar, parti sistemini, siyasî hayattaki partilerin sayısına, büyüklüğüne ve ideolojik yelpazedeki karşılıklı konumlarına göre tarif etmekte ve “tek kutuplu”, “iki kutuplu” ve “çok kutuplu” olmak üzere, üç farklı parti sisteminden bahsetmektedirler. Buna göre, tek kutuplu sistem; tek bir büyük parti ve onun etrafından kümelenen pek çok küçük partiden oluşan bir siyasî yapılanmayı ifade etmektedir (Lüksemburg, İrlanda, İzlanda, Norveç ve Danimarka gibi). İki kutuplu parti sisteminde ise, iktidar, sistemdeki iki büyük parti arasında el değiştirmektedir (Avusturya ve Almanya gibi). Çok kutuplu sistemde ise, hiyerarşik sıralamaya tâbi tutulamayacak olan çok sayıda ve farklı büyüklüklerdeki partilere rastlanmaktadır (Belçika, Hollanda, İtalya ve Finlandiya gibi).¹⁹

Bu farklı yapıların etkisi, özellikle koalisyon pazarlıkları aşamasında açık olarak hissedilmektedir. Buna göre, iki kutuplu sistemler, en kısa ve kolay koalisyon oluşumlarına sahne olurken, tek kutuplu sistemlerdeyse pazarlık süreci daha uzun ve karmaşık olabilmektedir. Bunun temel sebebi ise, iki kutuplu sistemlerde birinci ve ikinci sırayı alan partilerin koalisyon oluşturmak için birbirleri dışında hiçbir alternatifleri bulunmazken; tek kutuplu sistemlerde birinci partinin önünde, ihtiyaç duyduğu “küçük” desteği sağlayacak birden fazla alternatifin bulunmasıdır. Buna karşın, çok kutuplu sistemlerin, gerek sayısal, gerekse siyasî açıdan en zorlu ve en uzun koalisyon oluşturma çabalarına sahne olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır.

b. Koalisyondan Beklentiler

Çağdaş demokrasilerin ve dolayısıyla da koalisyonların temel aktörü olan siyasî partilerin “neden” koalisyonlar içinde yer aldıkları sorusu, halen üzerinde tartışmalar yaşanan bir konudur. Aslında bu sorunun da, basit bir cevabı olduğu savunulabilir: “İktidara gelmek”. Ancak, bu cevap, şekli ve resmî bir açıklamanın ötesine geçememekte ve koalisyon oluşumlarının altında yatan saiklere ilişkin sorgulamamızı cevapsız bırakmaktadır.

Siyasî partilerin koalisyonlara dâhil olma veya olmama eğilimlerini açıklamak için ortaya atılan iki temel yaklaşım mevcuttur. Bun-

¹⁹ Laver ve Schofield, 1990, s. 156-158.

lardan birincisi, Anthony Down'un başını çektiği "makam beklentisi" (*office-seeking*) yaklaşımıdır. Ağırlıklı olarak bir ekonomi kuramı olan "oyun teorisi"nin siyaset bilimine uyarlanmış şekli olan bu yaklaşım, siyasetçilerin temel motivasyonunun, her durumda iktidara gelmek ve ülke yönetimine etki eden makamları ele geçirmek olduğunu varsaymaktadır. Bunun için de tüm partiler, kendi çıkarlarını en çoklaştırmamanın ve bunun karşısında, kayıplarını en aza indirmenin yollarını aramaktadırlar. Kuşkusuz ki, bu sistemde "kazanan" olmanın en iyi yolu da, iktidar olmaktan geçmektedir. Down'un özgün anlamıyla; "Partiler, izleyecekleri politikaları seçimleri kazanmak için oluşturmaktadırlar; yoksa seçimleri kazanmalarının nedeni, belli politikaları izlemek değildir."²⁰

Bu ise, koalisyona giren tüm partilerin, "en iyi ikinci tercih"le karşı karşıya kaldıklarını ve bu sebeple de, zaten azalmış olan kârlarını mümkün olan en az sayıda ortak ile paylaşmak isteyecekleri sonucunu doğurmaktadır. Böyle bir eğilim ise karşımıza, "bıçak sırtı koalisyonları" (*minimal winning coalitions*) çıkarmaktadır. Bu koalisyonlar; parlamentoda çoğunluğu sağlayan, fakat ortaklardan herhangi birisi ayrıldığında bu durumunu sürdüremeyen koalisyonlar olarak tarif edilmektedir.²¹ Aynı zamanda bu koalisyonların, mutlaka ideolojik olarak birbirine en yakın partiler arasında kurulabileceği kabul edilmektedir.

Koalisyon teorileri arasında ilk ortaya çıkan yaklaşımı temsil eden bu görüşler, zaman içinde yaşanan pek çok örnek olay tarafından yanlışlanmıştır. Oyun teorisyenlerinin ortaya koyduğu bu yaklaşım, özellikle "bıçak sırtı koalisyon" varsayımı üzerindeki ısrarı sonucunda, "azınlık hükümetleri" ile "baskın çoğunluk koalisyonlarını" (*surplus majority coalitions*) açıklama konusunda başarısız olmuştur.²² Bunun sonucu olarak da, koalisyon olgusunu açıklamak için farklı yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Bu yaklaşımların en önemlisi ise; "siyasî beklentiler" (*politics*) yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre siyaset, çeşitli

²⁰ Anthony Down, *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, New York 1987, s. 28.

²¹ Aleskerov, Ersel ve Sabuncu, 1999, s. 159.

²² Ian Budge ve M. J. Laver, "Coalition Theory, Government Policy and Party Policy", *Party Policy and Government Coalitions*, Der. Ian Budge ve M. J. Laver, St. Martin's Press, Chippenham Wiltshire 1992, s. 4.

makamlara ulaşmanın bir aracı olmaktan ziyade, kendi kendine tamamen yeterli bir gerçeklik alanıdır. Bunun doğal bir uzantısı olarak, partilerin de koalisyon görüşmelerindeki temel amacı; “kabinede bir koltuk sahibi olmak” değil, ama temel siyasî tercihlerinin ülke yönetimine yansımaları sağlamaktır.²³ Böyle olunca da, sadece “bıçak sırtı koalisyonları”nı değil, ama “baskın çoğunluk koalisyonları”nı da açıklamak mümkün hale gelmektedir.

Pratik hayata bakıldığında ise, yukarıdaki yaklaşımların her ikisini de doğrulayan örneklerin olduğu görülmektedir. Gerçekten, örneğin Batı’da Komünist Partiler’in, tipik siyasî beklenti partileri olarak, illâ koalisyonların içinde yer almayı istemedikleri; bilakis, “destek partisi” sıfatıyla dışarıdan sağlayacakları (ve tabii, her zaman da “kesmekle” tehdit edebilecekleri) bir katkı yoluyla, kamusal tercihleri ve uygulanan politikaları yönlendirmeyi tercih ettikleri açıkça görülebilmektedir. Benzer şekilde, daha büyük oy potansiyeline sahip olan Hıristiyan Demokratlar veya Sosyal Demokratların ise (bizde de genel olarak merkez sağ ve solun), doğrudan doğruya kabinede yer almayı talep ettikleri görülmektedir. Daha da önemlisi, siyasî beklenti partilerinin koalisyon görüşmelerindeki tavrı da, makam beklentisindeki partilerin tavırlarından farklı olmaktadır. Zira bunlardan ilki, doğrudan doğruya izlenecek politikalar üzerinde pazarlık yapmayı tercih ederken; diğlerinin ise, daha ziyade bakanlık sayısı üzerinde pazarlığa tutuşacağını tahmin etmek zor değildir.

Bu iki yaklaşımın dışında, son derece ilgi çekici bir açıklama denemesi de, Ian Budge ve Hans Keman tarafından önerilmektedir. Yazarlar, salt “makam beklentisi” yaklaşımlarının açıkça yetersiz olduğunu; “siyasî beklentiler” yaklaşımının ise, daha gerçekçi olmakla birlikte, pek çok durumu açıklayamadığını belirtmekte ve partilerin koalisyon girme konusunda, bu teorilerin varsaydığından çok daha farklı motivasyonlarla hareket ettiğini ortaya koymaktadırlar.²⁴

²³ Alec De Swaan, *Coalition Theories and Cabinet Formation*, Elsevier, Amsterdam 1973, s. 88.

²⁴ Ian Budge ve Hans Keman, *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*, Oxford University Press, New York 1990, s. 34.

Daha da önemlisi, yazarlar, siyasî partilerin koalisyon sürecine olan yaklaşımlarını açıklamak amacıyla, daha önceden düşünülmeyen üçlü bir açıklama şeması önermektedirler. Buna göre;

(a) Tüm siyasî partilerin koalisyon kurarken sahip oldukları temel güdüsü, demokratik sistemin karşılaştığı tehditleri bertaraf etmektir (Yani, yalnızca sistem partileri koalisyonlara dâhil olma şansına sahiptir; sistem karşıtı partiler ise, dışlanmaya mahkûmdurlar).

(b) Eğer böyle bir tehdit söz konusu değilse, emek-sermaye çelişkisi ve bu çelişki etrafında şekillenen siyasî kırılmalar, kurulacak koalisyonun niteliğini belirleme konusunda birinci dereceden etkili olacaktır.

(c) Yukarıdaki iki durum da söz konusu değilse, partiler, kendi grup çıkarlarını izleme yoluna gideceklerdir.²⁵

Yine yazarlara göre, partilerin, somut bir durumda yukarıdaki bu üç ölçütten herhangi birini, ikisini veya üçünü de göz önünde tutarak koalisyon politikalarını belirlemeleri mümkündür.²⁶

Bu noktada bir de, koalisyonların özellikle siyasî açıdan derin bölünmeler yaşayan toplumlarda üstlenebileceği bir başka işleve daha dikkat çekmek gerekmektedir. Koalisyonlar, bu türden toplumlarda, toplumdaki derin fikir ayrılıklarını yumuşatmanın, ortak bir karar ve yönetim kültürü inşa etmenin başlıca aracı olarak tasarlanmakta ve işlev görmektedirler. İlk olarak Arend Lijphart tarafından “ortaklaşmacı demokrasi” (*consociational democracy*) kavramıyla açıklanan bu modele örnek olarak, Hollanda’nın 1. Dünya Savaşı sonrasındaki deneyimlerinin verilmesi mümkündür.²⁷

Sonuç olarak, bütün bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, koalisyon olgusu, aslında sadece “hükümet kurma”ya yönelik teknik

²⁵ Budge ve Keman, 1990, s. 34.

²⁶ Reuven Y. Hazan, “Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States; Book Review”, *Political Science Quarterly*, Vol. 106, No. 2 (Summer 1991), s. 382.

²⁷ Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press New Haven, CT 1977. Aynı yönde bkz. Arend Lijphart, “Constitutional Design for Divided Societies”, *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2 (2004), s. 96-109.

bir süreçten ibaret değildir. Bunun dışında, koalisyonlar, zaman zaman “rejimi koruma”, “demokrasiyi yaşatma”, “toplumsal barışı teşvik etme” işlevlerini bile üstlenebilmektedirler. Siyasî partileri koalisyon politikalarını değerlendirirken bu geniş perspektifi akılda tutmak ise, ilk başta açıklanması zor gibi görünen pek çok birlikteliği açıklamayı mümkün kalmaktadır.

2) Koalisyonlar ve Siyasî İstikrarsızlık Eleştirisi: Bir Savunma Denemesi

Yukarıda da değinildiği üzere, gerek Türkiye’de gerek dünyada, koalisyon hükümetleri söz konusu olduğunda en sık dile getirilen eleştirilerden biri; koalisyon hükümetlerinin siyasî belirsizlik, istikrarsızlık ve darboğazlara gebe olmasıdır. Aşağıda kısaca “siyasî istikrarsızlık eleştirisi” olarak adlandırılacak olan bu eleştiriler, adeta *doğal bir tespit* olarak ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, değinilen bu eleştirilerin hangi verilere dayanarak yapıldığını anlamak da kolay değildir. Dahası, bu iddia ve eleştirilerin doğruluğunu test etmek, ilk başta görüldüğünden çok daha zordur. Zira koalisyon hükümetlerinin istikrarlı olup olmadıklarını araştırırken kullanılacak ilk yöntem olarak akla gelen “salt karşılaştırma” yöntemi, esasen elverişli bir yöntem olmaktan uzaktır. Diğer bir deyişle; tek tek ülkeleri alıp, buralardaki koalisyon hükümetlerini ve tek parti hükümetlerini ayrı sütunlara yazıp alt alta toplamak ve sonuçta çıkan toplamdan hareketle, hangi modelin daha uzun hayatta kaldığına bakmak, uygulanması mümkün olmayan bir araştırma yöntemidir. Bunun sebebi ise, iki ayrı sorundan kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi; Tablo 1’in de gösterdiği üzere, bazı çağdaş demokrasilerde tek parti hükümetlerine, diğer bazılarındaysa koalisyon hükümetlerine rastlanmıyor oluşudur. Dolayısıyla bu yöntem, karşılaştırmalı çalışmalar yapmaya müsait olmadığı gibi, pek çok ülkenin tek tek incelenmesini bile olanaksız kılmaktadır. Bu elverişsizliğin diğer bir sebebi de, salt matematiksel bir yöntemin her bir hükümet döneminde ortaya çıkan siyasî koşulları ve toplumsal şartları görmezden gelmeye sebep olmasıdır. Gerçekten, bu yolla bir sonuca ulaşmaya çalışmak, toplumsal incelemelerin doğasından kaynaklanan çeşitliliği ve önceden tahmin edilemeyen durumları gözden kaçırmak sonucunu doğurmaktadır. O yüzden, kanımızca en doğru yöntem; koalisyon hükümetlerini doğrudan doğruya tek parti

hükümetleriyle karşılaştırmaya yönelmek değil (ki bu, genellikle sanıldığı gibi aksine, pek çok açıdan kolaylıkla mümkün olmayacak bir çabadır); onları birer gerçeklik olarak kabul edip, kendi varoluşları çerçevesinde değerlendirmektir.

Bu bağlamda, koalisyon hükümetlerinin ömürlerini değerlendirirken öncelikle cevaplanması gereken soru; bir “hükümetin sona ermesi” tabirinden neyin anlaşılması gerektiğidir. İlk bakışta gereksiz gibi görünen bu soruya cevap olmak üzere önerilen dört ölçüt bulunmaktadır. Bunlar, sırasıyla; kabine üyeliklerinin farklı partiler arasında yeniden dağılımı (kabinede yer alan partilerin değişmesi), hükümetin istifası, başbakanın değişmesi ve yeni bir seçimin yapılmasıdır.

İlk bakışta hepsi de son derece geçerli “sona erme” sebepleri gibi görünen bu olayların iki tanesi, aslında gerçek bir sona erme sebebi olarak değerlendirilemeyecek kadar şüphelidirler. Zira her şeyden önce belirtmek gerekir ki; yukarıda sayılan dört sebep içinde en açık gösterge gibi görünen “hükümetin resmen istifası” ölçütü, aslında en fazla şüpheyle karşılanması gereken ölçüttür. Gerçekten de bazı sistemlerde hükümetin istifası tamamen sembolik ve geleneksel bir anlam taşımakta; başta İtalya olmak üzere diğer bazı ülkelerdeyse, istifa, bir tür basit parlamento oyunundan ibaret kalmaktadır. Zira İtalya’da hükümetlerin istifası sıklıkla rastlanan bir durum olmakla birlikte, bu ülkede bir kabinenin istifasının ardından, çoğunlukla hemen aynı siyasî partiler tarafından –ve hatta aynı başbakanın liderliğinde– yeni bir kabinenin kurulduğu görülmektedir.²⁸ Benzer şekilde, Türkiye’de de 3 Kasım 2002 seçimleri sonrasında kurulan 58. Hükümet (Abdullah Gül Hükümeti), Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 9 Mart 2003 tarihinde yapılan “Siirt Milletvekili Yenileme Seçimi”nde Parlamento’ya girmesinin ardından 11 Mart 2003 tarihinde Başbakan’ın istifasını vermesiyle birlikte sona ermiştir. Bunun üzerine, 14 Mart 2003 tarihinde kurulan 59. Hükümet’in ise (Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti), faaliyetlerine benzer siyasî program ve siyasî kadrolarla devam ettiği görülmüştür. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, hükümetin istifası ölçütünden hareketle oluşturulan istatistiklerdeki hata payı yüksek olup; anılan

²⁸ Carol Mershon, “The Costs of Coalition: Coalition Theories and Italian Governments”, *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 3 (September 1996), s. 534.

ölçüt, çeşitli ülkelerin kendilerine has siyasî kültürlerinden ve uygulamalarından kaynaklanan farklılıkları değerlendirme konusunda yetersiz kalmaktadır.

Yukarıdaki ölçütler içinde yer alan bir diğer sona erme sebebi olan “başbakanın değişmesi” ölçütü de, aslında bir hayli karışık bir meseledir. Bu kapsamda, örneğin başbakanın ölümü veya sağlık nedenleriyle istifasının nasıl değerlendirileceği, bu ölçütün cevaplayamadığı bir sorudur. Aynı şekilde, “sağlık nedenleri” gerekçesinin ne zaman gerçekten tıbbî sorunlara, ne zamansa siyasî sorunlara işaret ettiğini açıklamak da, oldukça güç bir iştir.

Sonuç olarak, sayılan bu dört olasılıktan birinci ve dördüncü kelimeler, yani “kabinedeki bakanlıkların farklı partilerin eline geçmesi” ile “yeni bir seçimin yapılması” ölçütleri, bir hükümetin sona erdiği kanıtlayan en kuvvetli iki ölçüt olarak görülmektedir.²⁹ Nitekim aşağıda kullanılan tablolarda da, hükümetlerin sona erme tarihleri hesaplanırken, değinilen bu iki ölçüt esas alınmıştır.

Koalisyonlar söz konusu olduğunda, bu hükümet biçimine yöneltilen istikrarsızlık eleştirileri, temel olarak iki noktada toplanmaktadır. Bunlar, koalisyonların “çok partili sistemde krize yol açtıkları” ve “parlamentoda yeterli çoğunluğu sağlayamadıkları” eleştirileridir.

Bu eleştirilerin dilinde “çok partili sistemde krize yol açma”; sistemdeki *etkin parti sayısının* artmasına bağlı olarak, koalisyonların kurulmasının ve işleminin güçleşmesi anlamına gelmektedir. Bu durumdan kurtulmak için, sistemde olabildiğince az sayıda etkin partinin yer almasını savunmak ise, anti-demokratik bir yaklaşım olma eleştirisiyle karşılaşmaktadır. Burada “etkin parti sayısı” ile kastedilen şey; sistemde bir tek büyük partiye eklenen üç-dört küçük partinin değil; ama oy potansiyelleri açısından birbirine denk olan en az iki veya daha fazla partinin bulunmasıdır. Bu anlamda, güçlü bir seçmen tabanına sahip olan partilerin sayısının artmasıyla birlikte toplumdaki görüşlerin daha sağlıklı temsili imkânının doğacağı savunulmakta; buna karşın, parçalı temsilin artmasıyla birlikte, koalisyon siyasetini yürütmenin de zorlaşacağı iddia edilmektedir.

²⁹ Aynı yönde bkz. Laver ve Schofield, 1990, s. 145-147.

Bununla birlikte, çok partili bir siyasî sistemde, sistemdeki “etkin” parti sayısının artmasının koalisyon hükümetlerini mutlaka istikrarsızlığa iteceğini savunmak, dayanaktan yoksun bir yaklaşım gibi görünmektedir. Bu yargıyı desteklemek üzere, aşağıdaki tabloya bakılacak olursa:

Tablo 2: Sistemdeki etkin parti sayısı ve koalisyonların süresi³⁰

Ülkeler	Hükümetin Ortalama Ömrü (Ay olarak)		Sistemdeki Etkin Parti Sayısı	
	1945 – 1971	1971 – 1987	1945–1971	1971–1987
Lüksemburg	41	60	3,1	3,8
İrlanda	43	34	2,8	2,5
Avusturya	37	40	2,2	2,2
Almanya	40	34	3,2	2,5
İzlanda	33	37	3,6	4,0
Norveç	34	31	3,0	3,3
İsveç	30	24	3,1	3,4
Hollanda	27	30	4,8	4,5
Danimarka	28	21	3,8	5,7
Belçika	28	16	2,9	5,8
Finlandiya	13	20	5,0	5,4
<i>İtalya</i>	13	15	3,4	3,4
TOPLAM	27	26	3,4	3,9

Görüldüğü üzere, bir sistemdeki etkin parti sayısının artışı, mutlak olarak hükümet istikrarsızlığına yol açan bir işlev görmemektedir. Gerçekten, yukarıda yer alan 3 örnekte (Lüksemburg, İzlanda ve Finlandiya) 1971-87 yılları arasında sistemdeki etkin parti sayısı, 1945-71 yıllarına göre önemli ölçüde artmış olmakla birlikte, hükümetlerin ortalama süreleri azalmamış; aksine artış göstermiştir. Aynı şekilde, İrlanda ve Almanya’da da 1971-87 yılları arasındaki etkin parti sayısı 1945-71 yıllarıyla karşılaştırıldığında belirgin bir düşme eğilimi gös-

³⁰ Kaynak: Laver ve Schofield, 1990, s. 148.

termesine rağmen; beklentilerin aksine, hükümetlerin ortalama görev süreleri de, sistemdeki etkin parti sayısına paralel olarak azalma göstermiştir. Avusturya ve İtalya'da ise, sistemdeki etkin parti sayısı değişmemesine rağmen, hükümetlerin ortalama görev sürelerinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Bütün bunlar da göstermektedir ki, koalisyonlara yöneltilen yaygın eleştirilerinin aksine, çok partili sistemlerdeki etkin parti sayısının fazlalığı, tek başına koalisyon hükümetlerin istikrarını olumsuz yönde etkileyen bir sebep değildir. Dolayısıyla, koalisyonların, çok partili siyasî sistemin sağlıklı işleyişiyle mantıksal bir bağdaşmazlık içinde olduğunu iddia etmenin de haklı bir nedeni bulunmamaktadır.

Bu durumda, siyasî partiler ile koalisyon hükümetleri arasında bir bağlantı kurmak için, konuyu başka bir yönden ele almak gerekmektedir. Burada ise devreye, sistemdeki partilerin sayısı değil; ama siyasî parti sisteminin yapısı girmektedir. Buradan hareketle, incelenen ülkedeki siyasî parti yapısının "tek kutuplu", "iki kutuplu" veya "çok kutuplu" olması bağlamında çeşitli ülkelerdeki koalisyon hükümetlerinin durumuna bakılacak olursa, aşağıdaki gibi bir manzara ile karşılaşılacaktır:

Tablo 3: Siyasî parti sisteminin yapısı ve koalisyonların süresi³¹

Ülkeler	Siyasî Parti Sisteminin Yapısı	Koalisyonların Ortalama Görev Süresi
Lüksemburg	Tek kutuplu	45
İrlanda	Tek kutuplu	39
Avusturya	İki kutuplu	38
Almanya	İki kutuplu	37
İzlanda	Tek kutuplu	34
Norveç	Tek kutuplu	32
Danimarka (1945-71)	Tek kutuplu	31

³¹ Kaynak: Laver ve Schofield, 1990, s. 159.

İsveç	Tek kutuplu	28
Belçika (1945-71)	Çok kutuplu	28
Hollanda	Çok kutuplu	27
Danimarka (1971-87)	Çok kutuplu	21
Belçika (1971-87)	Çok kutuplu	16
Finlandiya	Çok kutuplu	15
İtalya	Çok kutuplu	13

Bu tablodan da görüleceği üzere, tek kutuplu ve iki kutuplu sistemler arasında (koalisyon pazarlıklarının yürütülmesi aşamasında aralarında büyük farklar olmasına karşın), koalisyon istikrarı açısından önemli bir fark bulunmamaktadır. Ne var ki, parti yapılanmasının aşırı bir biçimde parçalandığı ve özellikle partiler arasındaki ideolojik kutuplaşmanın arttığı çok kutuplu sistemler ile diğer iki sistemin arasına kalın bir çizgi çekmek gerektiği açıktır. Gerçekten, çok kutuplu sistemlerde koalisyonlar, belirgin bir biçimde daha kısa ömürlü olmak eğilimindedirler. Ne var ki, burada da unutulmaması gereken şey; çok kutuplu bir sistemde zor olanın sadece koalisyon siyaseti değil; aynı zamanda tek parti siyaseti de olduğudur. Başka bir ifadeyle, çok kutuplu sistemlerde siyasî mücadelenin her türü zor ve kırıncı geçmektedir. Hattâ konuya bu açıdan bakıldığında, koalisyonların, toplumdaki kutuplaşmaları yumuşatıcı ve ülkedeki siyasî iklimi uzlaşma yönünde teşvik edici bir boyutunun olduğunu dahi iddia etmek mümkün hale gelmektedir.

Koalisyon hükümetlerini değerlendirirken yapılan bir başka yaygın yanlış da; koalisyona taraf olan partilerin parlamentodaki çoğunluklarıyla hükümet istikrarı arasında bir bağ kurulması ve genellikle de bir koalisyonun, parlamentoda sahip olduğu çoğunlukla doğru orantılı bir istikrara sahip olacağını kabul edilmesidir. Buradan yola çıkılarak da, genellikle parlamentodaki çoğunluğu ucu ucuna elde tutan koalisyon hükümetlerinin –doğaları gereği–daha dayanıksız ola-

çakları sonucuna varılmaktadır. Oysa konuya ilgili olarak aşağıdaki tabloya bakıldığında, genellikle sanılandan çok daha farklı bir manzarayla karşı karşıya kaldığımızı görmek mümkün hale gelmektedir:

Tablo 4: Farklı koalisyon türlerinin ülkelere göre ortalama görev süreleri³²

Ülkeler	Bıçak Sırtı Koalisyonlar	Baskın Çoğunluk Koalisyonu
Lüksemburg	47	5
İrlanda	42	yok
Avusturya	40	24
Almanya	33	49
İzlanda	39	40
Norveç	37	yok
İsveç	24	yok
Hollanda	31	34
Danimarka	43	yok
Belçika	25	12
Finlandiya	19	15
İtalya	17	17

Yukarıdaki tablonun ilk sütununda, hükümet olmak için gereken çoğunluğa *ucu ucuna* sahip olan koalisyonların, ilgili ülkedeki toplam görev süreleri gösterilmiştir. İkinci sütunda ise, hükümet olmak için gereken sayının çok üstünde milletvekilinin katılımıyla kurulan koalisyonların görev süreleri gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi, tabloda yer alan toplam dört ülkede (İrlanda, Norveç, İsveç ve Danimarka) kurulan tüm koalisyonlar *bıçak sırtı* koalisyon olduğu için, bu ülkeler açısından bir değerlendirme yapma imkânı bulunmamaktadır. Geriye kalan sekiz ülkenin ise yalnızca üçünde, genel geçer eleştirileri haklı çıkaran bir manzara ile karşılaşmaktadır. Gerçekten, Almanya, İzlanda ve Hollanda'da *baskın çoğunluk*

³² Kaynak: Laver ve Schofield, 1990, s. 152.

koalisyonlarının *bıçak sırtı* koalisyonlardan daha istikrarlı olduğu görülmekte; buna karşın dört ülkede (Lüksemburg, Avusturya, Belçika ve Finlandiya) *bıçak sırtı* koalisyonlarının *baskın çoğunluk* koalisyonlarından çok daha uzun ömürlü olduğu görülmektedir. Geriye kalan son ülke olan İtalya'da ise, iki koalisyon türüne göre herhangi bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir. Buradan hareket edildiğinde ise, koalisyonların parlamentoda "yeterince" güçlü olmadıkları gerekçesiyle daha istikrarsız oldukları yönündeki eleştirilerin de gerçeği yansıtmadığı ve bunların, koalisyon oluşumları karşısındaki önyargıları yansıtmaktan öte bir anlam taşımadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

IV. Sonuç Yerine: Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler

Yukarıda sergilenen özet niteliğindeki bazı gözlemler, özellikle Ülkemiz'de koalisyon olgusuna ve koalisyon hükümetlerine yöneltilen kimi eleştirilerin bilimsel dayanaktan yoksun olduğunu gözler önünde sermektedir. Kuşkusuz, çalışmada kullanılan verilerin, daha yeni tarihli çalışmalardan elde edilecek verilerle de karşılaştırılmasında büyük fayda olacaktır. Bununla birlikte, demokratik ülkelerde 2000'ler sonrasında görülen eğilimlerin, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana gözlemlenen genel eğilimden büyük sapmalar gösterdiği yönünde işaretler de bulunmamaktadır.

Buna karşılık, Türkiye'de koalisyonlara yönelik dile getirilen eleştirilerin bilimsel verilerce desteklenmiyor oluşu; bu yönde var olan negatif algıların kendiliğinden yok olması sonucunu da doğurmamaktadır.³³ O halde, Türkiye'de bu yönde bir algı ve söylem üretilmesine yol açan dinamiklerin bir kaçına da -bu çalışmanın kapsam ve sınırlarını aşmakla birlikte- kısaca işaret edilmesinde fayda bulunmaktadır.

Bu bağlamda, Türkiye'de koalisyonlara yönelik eleştirilerin ve bu yönde oluşan olumsuz algının oluşmasına katkıda bulunan faktörlerin başında; Türkiye'de siyasi parti sisteminin geleneksel olarak aşırı

³³ Türkiye'de koalisyonlar ve koalisyon hükümetlerini algılar yerine bilimsel verilerle değerlendirme yönündeki çabalara önemli bir katkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından hazırlanan "Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri" isimli üç ciltlik kaynak çalışmasıdır. Bkz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (3 Cilt), TBMM Basımevi, Ankara 2015.

parçalanmış ve kutuplaşmış yapısı ve bunların koalisyon dönemleri veya koalisyon tartışmalarının yaşandığı dönemler üzerindeki etki ve yansımaları gösterilebilir.³⁴ Bilindiği üzere, siyasî partiler, farklı gelişmişlik ve kültür düzeyine sahip olan toplumlarda, bu toplumların yapısına uygun olarak, birbirinden oldukça farklı biçimler almakta ve toplumsal süreçler karşısındaki tavırları da, o oranda çeşitlilik göstermektedir. Bu çerçevede, anayasa hukuku açısından siyasî partilerin bütünleştirici (*integrative*) veya yarışmacı (*competitive*) bir nitelik arz etmesi mümkündür. Bu tanıma göre, bütünleştirici partiler özellikle bir veya iki büyük partinin hâkim pozisyonda olduğu sistemlerde görülmekte ve toplumun tamamının çıkarlarını temsil etme iddiası taşımaktadırlar. Buna karşılık, yarışmacı partiler ise esas olarak ve münhasıran toplumun belli kesimlerine yönelik politikalar üretme eğiliminde olup; diğer kesimlere karşı daha dışlayıcı tutumlar takılabilmektedirler.³⁵ Bu pencereden Türkiye'ye bakıldığında ise, Ülke'de hüküm süren hızlı sosyal değişimlerin, kontrolsüz nüfus artışı ile demografik hareketliliğin, bunlara bağlı toplumsal parçalanmışlığın ve demokratik siyasî kültür eksikliğinin etkisiyle, bütünleştirici partilerin ortaya çıkışının zorlaştığı ve siyasî arenanın daha ziyade toplumun bu parçalı yapısını yansıtan partiler tarafından işgal edildiği görülmektedir.

Bu tespitlerin, Türkiye'de 10 yıldan uzun bir süredir görülen kesintisiz tek parti iktidarı gerçeği karşısında artık geçerliliklerini yitirdikleri de savunulabilir. Bununla birlikte, Ülke'de belli bir süre hüküm süren istikrarlı bir tek parti iktidarının varlığı, otomatik olarak sistemin ağırlık merkezini oluşturan ve toplumsal dengeyi sağlayıcı rol oynayan bir "merkez parti"nin var olduğu anlamına gelmeyebilir.³⁶ Zira Sartori'nin de belirttiği gibi, siyasî sistemlerde daima bir "siyasî merkez" bulunmakla birlikte, her zaman bu merkezi dolduran bir "merkez parti" bulunmayabilmektedir.³⁷ Bu durumda, bütünleştirici

³⁴ Frank Tachau, "Turkish Political Parties and Elections: Half a Century of Multi-party Democracy", *Turkish Studies*, Vol. 1, No. 1 (Spring 2000), s. 143.

³⁵ Maeridis, 1968, s. 22.

³⁶ Türkiye'de "merkez" ve "çevre" ilişkileri ve bir sosyal bilim metodolojisi olarak "merkez-çevre modelinin" dönüşen anlamları ile açıklayıcı gücü hakkında bkz. Levent Gönenç, "2000'li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", *Toplum ve Bilim*, S. 105 (2006), s. 129-152.

³⁷ Giovanni Sartori, "European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism",

bir merkez partinin varlığı, sistemdeki büyük parti veya partilerin aldıkları oy oranlarına bakılarak değil; toplumda geniş tabanlı uzlaşmaların yaratılıp yaratılmadığına bakılarak değerlendirilmesi gereken bir husustur.

Türkiye’de koalisyonlara yönelik var olan olumsuz algının oluşmasına etki eden faktörlerden bir diğeri de, siyasî partilerin kendilerini konumlandıkları eylem alanıyla ilişkilendirilebilir. Bilindiği üzere, Cumhuriyet’in ilânından çok partili siyasî hayata geçişe kadar uzanan dönemde, pekişmiş (*consolidated*) Batı demokrasilerinden görmeye alışkın olduğumuz “siyasî çoğulculuk” hedefi yerine “demokratik siyasî kurumlar yaratma” hedefi baskın olmuştur. Bu anlamda Cumhuriyet’in ilk yıllarının, “...düşük bir siyasî katılım karşısında, yüksek bir siyasî kurumsallaşmanın yaşandığı yıllar” olarak nitelendirmesi mümkündür.³⁸ Ne var ki, Cumhuriyet’in bu “devlet merkezli” ve “toplum inşası”na dayanan gelişme projesi, devlet seçkinleriyle siyasî seçkinler arasında, bugün bile kapatılmamış olan bir uçurum yaratmıştır. Bunun sonucu olarak da Türkiye’de siyaset, devlet seçkinleri karşısında “alan kazanmanın” bir aracı haline gelmiştir.³⁹ Böylece Türkiye’de siyasî partilerin temel motivasyonu, Budge ve Keman’ın belirttiğinin aksine, *demokrasinin savunulması* üzerine odaklanmamış ve büyük partilerin, sıklıkla sistem dışı partilerle de koalisyona girdikleri görülmüştür.⁴⁰ Buna bağlı olarak, koalisyon dönemlerinde Türkiye’de siyasî partilerin hâkim olan tavırların da, “makam beklentisi” yaklaşımı ile ilişkilendirilebilecek davranışlardan ibaret kaldığı gözlemlenmiştir.

Bütün bunlara ek olarak, koalisyon kavramına ve koalisyon hükümetlerine yönelik negatif algıların, bu yönde etki doğurması amaçlanan kimi siyasî söylemler tarafından da desteklendiğini söylemek

Political Parties and Political Development, Der. J. LaPolombara ve M. Weiner, Princeton University Press, Princeton 1966, s. 156.

³⁸ Özbudun, 1998, s. 13. Ayrıca, Cumhuriyet rejiminin konsolidasyon sürecini daha ayrıntılı olarak inceleyen bir çalışma için bkz. İlder Turan: “Stages of Political Development in the Turkish Republic”, *Perspectives on Democracy in Turkey*, Der. Ergun Özbudun, Turkish Political Science Association, Ankara 1998, s. 59-112.

³⁹ Bu makalenin kapsam ve boyutlarını çok aşan bu tartışmalar hakkında genel olarak bkz. Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

⁴⁰ Metin Heper ve Filiz Başkan, “The Politics of Coalition Government in Turkey, 1961-1999. Toward a Paradigmatic Change?”, *International Journal of Turkish Studies*, Vol. 7, No. 1-2 (Spring 2001), s. 82.

mümkündür. Bu söylemlerin ise, anayasa hukukundan ziyade, gündelik siyasetin oluşturulma yöntemleriyle ilgilenen bilim dallarının konusu olduğu açıktır.

Son tahlilde, incelememizi tamamlarken söylenmesi gereken son bir husus; Türkiye’de başarılı koalisyon alternatiflerinin önünü tıkadığı ileri sürülen toplumsal ve siyasî sorunların, aynı zamanda Türkiye’deki tek parti hükümetlerinin de önünü tıkayan sorunlar olduğudur. Başka bir deyişle, Türkiye’nin çözmesi gereken esas sorun; “koalisyon sorunu” değil, “siyaset sorunudur”. Bu temel sorun çözülmediği sürece, yaşayan çeşitli çalkantıların ve istikrarsızlıkların suçunu koalisyon hükümetlerinin üzerine atmak, buzdağının yalnızca görünen kısmıyla ilgilenmek anlamını taşıyacaktır.

Kaynakça

- Aleskerov Fuad, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu, Seçimden Koalisyonla Siyasî Karar Alma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Browne E. C., Coalition Theories: A Logical and Empirical Critique, Sage Publications, California 1973.
- Budge Ian ve Hans Keman, Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States, Oxford University Press, New York 1990.
- Budge Ian ve M. J. Laver, “Coalition Theory, Government Policy and Party Policy”, Party Policy and Government Coalitions, Der. Ian Budge ve M. J. Laver, St. Martin’s Press, Chippenham Wiltshire 1992.
- De Swaan Alec, Coalition Theories and Cabinet Formation, Elsevier, Amsterdam 1973.
- Down Anthony, An Economic Theory of Democracy, Harper and Row, New York 1987.
- Downs William M., “Coalition”, International Encyclopedia of The Social Sciences, Vol. I, Der. William A. Darity Jr., MacMillan Social Science Library, USA 2008.
- Epstein Leon D., “Parliamentary Government”, International Encyclopedia of the Social Sciences, V. 11, Der. David L. Sills, Macmillan and Free Press, New York 1968.
- Gönenc Levent, “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, Toplum ve Bilim, S. 105 (2006).
- Hazan Reuven Y., “Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States; Book Review”, Political Science Quarterly, Vol. 106, No. 2 (Summer 1991).
- Heper Metin ve Filiz Başkan, “The Politics of Coalition Government in Turkey, 1961-1999. Toward a Paradigmatic Change?”, International Journal of Turkish Studies, Vol. 7, No. 1-2 (Spring 2001).

- Heywood Andrew, *Political Ideologies; An Introduction*, Macmillan Press Ltd., London 1998.
- Heywood Andrew, *Key Concepts of Politics*, St. Martin's Press, Great Britain 2000.
- Kaboğlu İbrahim, *Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar*, Legal Yayıncılık İstanbul 2014.
- Keyder Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları*, İstanbul 2015.
- Laver Michael ve Norman Schofield, *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*, Oxford University Press, Oxford 1990.
- Lijphart Arend, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press New Haven, CT 1977. 7
- Lijphart Arend, "Constitutional Design for Divided Societies", *Journal of Democracy*, Vol. 15, No. 2 (2004).
- Maeridis R. C., "Introduction", *Political Parties: Contemporary Trends and Ideas*, Harper and Row, New York 1968.
- Maor Moshe, *Parties, Conflicts and Coalitions in Western Europe, Organisational Determinants of Coalition Bargaining*, Routledge, Chippenham Wiltshire 1998.
- Mershon Carol, "The Costs of Coalition: Coalition Theories and Italian Governments", *American Political Science Review*, Vol. 90, No. 3 (September 1996).
- Müller Wolfgang S. ve Kaare Strøm, "Coalition Governance in Western Europe: An Introduction", *Coalition Governments in Western Europe*, Der. Wolfgang S. Müller ve Kaare Strøm, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Neziroğlu İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (3 Cilt)*, TBMM Basımevi, Ankara 2015.
- Özbudun Ergun, *Siyasî Partiler*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 440, Sevinç Matbaası, Ankara 1979.
- Pridham Geoffrey, "An Inductive Theoretical Framework for Coalitional Behaviour: Political Parties in Multi-Dimensional Perspective in Western Europe", *Coalitional Behaviour in Theory and Practice*, Der. Geoffrey Pridham, Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- Sartori Giovanni, "European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism", *Political Parties and Political Development*, Der. J. LaPolombara ve M. Weiner, Princeton University Press, Princeton 1966.
- Sartori Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınevi, Ankara 1993.
- Schmitter Philippe C. ve Terry Lyn Karl, "Demokrasi Nedir, Ne Değildir?", Çev. Levent Gönenç, *Sosyal ve Siyasî Teori, Seçme Yazılar*, Der. Atilla Yayla, Siyasî Kitabevi, Ankara 1999 (Makalenin orijinali için bkz. "What Democracy Is... and Is Not", *Journal of Democracy*, Vol. 2, No. 3 (1991), s. 12-22).
- Schumpeter Joseph A., *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper and Row, New York 1976.
- Tachau Frank, "Turkish Political Parties and Elections: Half a Century of Multiparty Democracy", *Turkish Studies*, Vol. 1, No. 1 (Spring 2000).

- Teziç Erdoğan, 100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler), Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976
- Teziç Erdoğan, Anayasa Hukuku, BETA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2009.
- Tunaya Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1952
- Turan İlter, “Stages of Political Development in the Turkish Republic”, Perspectives on Democracy in Turkey, Der. Ergun Özbudun, Turkish Political Science Association, Ankara 1998.
- Sabuncu Yavuz, Anayasaya Giriş, İmaj Yayınevi, Ankara 2005.
- Uygun Oktay, Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2003.
- Von Beyme Klaus, Political Parties in Western Democracies, Gover, Aldershot 1984.
- Yayla Atilla, “Liberalizm ve Demokrasi: Mükemmel Olmayan Birliktelik, Tahammü-lü Güç Ayrılık”, Sosyal ve Siyasî Teori, Seçme Yazılar, Der. Atilla Yayla, Siyasî Kitabevi, Ankara 1999.